

אלהותו של ה' על ישראל הבאה בעקבות יציאת מצרים מיוחדת בכך שגם נקרא שמו ומלכותו עליהם

ומעתה יתורץ הקושיה שנשאל אל הראב"ע⁴⁸³, כמו שכתב בפרשת יתרו (שמות כ,ב):
"למה (הזכיר) 'אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים', ולמה לא אמר: 'אנכי ה'
אלוהיך אשר בראתי שמים וארץ'?"

כי דבר זה לא שייך לומר כלל. כי הכתוב רוצה לומר למה הוא אלוהיהם, ועל זה אמר
"אשר הוצאתיך מארץ מצרים". ועל ידי זה שהוצאתי אתכם מארץ מצרים - קבלתם
אותי למלך, ותהיו עבדים לי.

ואם יקשה להם: כי הוא יתברך אלוהיהם לא בשביל שהוציא אותם מארץ מצרים, רק
בשביל שברא את האדם, והוא אלוהי הכל. ולפיכך הוקשה להם, כי ראוי לומר: "אנכי
אלוהי השמים אשר בראתי שמים וארץ וגם אותך", ולמה תלה בהוצאה בלבד? אלו
האנשים מבינים כי אין חילוק בין אלוהותו יתברך על ישראל ובין אלוהותו על הכל,
וכמו שהוא יתברך אלוהי הכל, כך הוא אלוהי ישראל.

ודבר זה טעות.

כי מה שאמר הכתוב "אנכי ה' אלוהיך", רוצה לומר שאני אלוהיך בפרט. שהוא,

הערות - ילמוד ענוים דרכו

483 **אבן עזרא** שמות כ,א: "שאלני ר' יהודה הלוי מנחתו כבוד: למה הזכיר 'אנכי ה' אלוהיך אשר
הוצאתיך מארץ מצרים', ולא אמר: שעשיתי שמים וארץ, ואני עשיתיך?
וזאת היתה תשובתי אליו: דע, כי אין מעלות בני אדם שוות באמונתם בליבם שהם מאמינים בשם
הנכבד. כי הרבים מאמינים להישמעות אוזניים - שיאמר להם אדוניהם ככה. ולמעלה מהם, שראו
זה כתוב בדברי התורה שנתן השם למשה. ואם יבוא אפיקורס לערער, כי אין אלוהים, ישימו ידם
לפיהם, כי לא ידעו להשיב. ואשר נשאו ליבו ללמוד חכמות... ידע המשכיל את ה', וככה אמר משה:
'הודיעני נא את דרכיך ואדעך'. והנה ה' הנכבד הזכיר בדיבור האחד: 'אנכי ה' אלוהיך' - וזה לא
יוכל להבין רק מי שהוא חכם מופלא... והנה ה' עשה אותות ומופתים במצרים... והנה בעבור האות
שעשה ה' במצרים, אמר משה: 'אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלוהים' - שהכל ראו זה, חכמים
ושאינן חכמים, גדולים וקטנים... והנה הזכיר למשכיל - 'אנכי ה'', והוסיף 'אשר הוצאתיך' - שיבין
המשכיל ושאינו משכיל".

לפי טעמו של ראב"ע, ניתן להגיע להוכחת מציאות ה' בשכל, אבל מעטים מסוגלים לכך, ולכן
הזכיר יציאת מצרים - שהיא הוכחה לאמונה גם לאנשים שאינם משכילים.
אבל ריה"ט⁵ בכוזרי (א,יא-כו; ד,יג-יז; ה,כא) תירץ אחרת. וטעמו שבבריאת העולם לא היה אדם ויש
ספקות להוכחות השכליות ולכן אמונה כזאת אינה מובילה למסירות נפש ואהבה ויראה. ולא ניתן
להגיע לאמונה ודאית שהיא משפיעה על הלב אלא בחוויית נוכחות ההשגחה בפועל. ולכן יציאת
מצרים היא ההוכחה ליסודות האמונה.

אולם לפי המהר"ט⁵, הדיבור הראשון אינו עוסק כלל בהוכחת האמונה, אלא בחובה של ישראל לקבל
את הקב"ה עליהם למלך ולקבל את מצוותיו יותר מכל העמים. ובמובן הזה, יציאת מצרים יצרה את
החובה העליונה כלפי ישראל לקבל את ה' למלך עליהם הגוזר עליהם גזרותיו.

מסלול 1: יום ה לפרשת ויחי

מסלול 2: יום ב לפרשת ויחי

יתברך שמו, חל על האומה הנבחרת בפרט. אף כי הוא אלוהי הכל, אין נקרא שמו (אלא) רק על האומה הנבחרת, ואין מלכותו (אלא) רק על האומה הנבחרת⁴⁸⁴. וזהו "אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים". כי לא דיבר הכתוב לעניין הממשלה (= שהוא שולט ומושל על העולם), כי דבר זה בוודאי שהוא יתברך מושל על כל. רק כי הכתוב אומר כי על ישראל נקרא שמו ומלכותו עליהם.

ובמדרש (ילקוט"ש א, רפז): "רָכַב אֱלֹהִים רִבְתִּים אֶלְפֵי שְׁנָאן אֲדָנִי בָּם סִינֵי בְּקֶדֶשׁ" (תהלים סח, יח) - אמר ריש לקיש: טבלא יש על ליבו של כל מלאך ומלאך, ושמו של הקדוש ברוך הוא כתוב עליו, משותף בשמו של מלאך: מיכאל (=מיכה + אל), גבריאל, רפאל. 'אדוני בם' - אדנותו בהם. ואל תאמר בהם בלבד, אלא אף בשעה שבא ליתן תורתו, בלשון הזה נתנה, ופתח ואמר: 'אנכי ה' אלוהיך'. וזה שאמר הכתוב: 'שְׁמָעָה עַמִּי וְאֶדְבָּרָה... אֱלֹהִים (לכל העולם) אֱלֹהֵיךְ (על ישראל) אֲנֹכִי'.

אמר רב חמא בר יצחק: לשעבר שמכם 'ישראל' עד שלא קיבלתם התורה, כשמות של אומות העולם: 'סָבָא וְחַוִּילָה וְסַבְתָּא וְרַעְמָא וְסַבְתָּא' (דהיי"א א, ט). משקיבלתם התורה אתם 'עמי', 'אלוהים' - (לכל העולם) אלוהיך (על ישראל) אנכי".

ובספרי: "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ" (דברים וד) - למה נאמר? והא כבר נאמר: 'ה' אחד', ומה תלמוד לומר 'אלוהינו'? עלינו הוחל שמו ביותר.

כיוצא בו אתה אומר (שמות לד, כג): 'שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה יִרְאֶה כָּל זְכוּרָךְ אֶת פְּנֵי הָאֲדֹנָי ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל', ומה אני צריך? והלא כבר נאמר: 'את פני האדון ה'' (ומה תלמוד לומר "אלוהי ישראל")? אלא על ישראל הוחל שמו ביותר.

כיוצא בו אתה אומר: 'שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלוהים אלוהיך אנכי', אלוהים אני לכל באי עולם, עליך הוחל שמי ביותר". עד כאן.

ביארו בזה, כי המלאכים הם מקבלים מלכותו יתברך ואלהותו, ודבר זה יותר ממדרגת עצמם, מה שנקרא השם עליהם⁴⁸⁵. והבן מה שאמר כי "יש להם טבלא" ולא אמר כי השם חקוק על לבם. לומר כי המדרגה הזאת - מה שמקבלים אלוהותו יתברך - הוא

הערות - ילמד ענוים דרכו

484 קריאת השם קשורה בתכלית האומה לפרסם את שמו בעולם, כמו שהרחיב הרמב"ם לבאר בהל' עבודה זרה פרק א בתיאור מעלת אברהם. ומלכותו מתבטאת בהנהגה ישירה וניסים המיוחדים לישראל, כמו שהרחיב לבאר בעל ספר הכוזרי בפרט במאמר א, פא-פג שבריאית עם ישראל כעם ביציאת מצרים נעשתה ישירות מאת ה'. ועיין עוד בספר גבורות השם פרק מד שביאר עניין זה בהרחבה.

485 הנמצאים הגשמיים קשורים לקב"ה רק מצד שהם נבראים ומקבלים את קיומם ממנו. אולם הנמצאים הרוחניים, מלבד עצם יצירתם, קשורים אל הקב"ה כמי שעושים את רצונו ומקבלים את עול מלכותו. וזה מתבטא בשם ה' שנקרא עליהם מחוץ לעצמם, כעול מלכות שמחייב אותם מבחוץ. וכך גם עם ישראל בעת שקיבלו תורה ומצוות.

נבדל מעצמם (=מעצמותם) שלהם, ואינו מעורב עמהם במדרגה העליונה הזאת אשר שמו יתברך חל עליהם. ולכך אמר שהוא "על הטבלא", כי הטבלא נבדל מעצמם (=מעצמותם)⁴⁸⁶.

ומפני זה בא השיתוף של "אל" במלאכים, כמו "מיכאל" "גבריאל", בסוף השם, לומר כי אין דבר זה עצמם⁴⁸⁷, רק (ש)מקבלים דבר זה מן השם יתברך.

והבן גם כן מה שאמר שהטבלא הוא "על ליבם", ולא במקום אחר. כי הלב בכל הנמצאים נבדל מן הגוף, והוא מקבל החיות, והחיות אינו גוף הדבר⁴⁸⁸. וכך המלאכים יש להם עוד מדרגה יותר עליונה, שהשם יתברך נקרא עליהם. כי במה שהם מלאכי מרום, יש להם צירוף אל השם יתברך.

הנה הדבר מבואר, כי מה שאמר "אנכי ה' אלוהיך" - לומר כי מלכותו ואלוהותו יתברך דבק(ים) בהם, והם (=ישראל) מקבלים מלכותו ביותר, מכל שאר הנמצאים. ולכך שייך בישראל בפרט "אנכי ה' אלוהיך", ולא נכללו עמהם שאר הנמצאים, רק מלכותו על ישראל ביותר. ודבר זה מבואר בחיבור "גבורות השם" (פרק מד)...⁴⁸⁹

ולכך ראויים ישראל שיהיה הוא יתברך לאלוהיהם. וזהו בעצמו מה שאמר במדרש

הערות - ילמד ענוים דרכו

486 בשלב זה המהר"ל מתייחס רק להשוואה שגם על המלאכים וגם על ישראל נקרא שם ה'. כי ביחס לאומות העולם - שם ה' נקרא על ישראל והמלאכים אך לא עליהם. אולם המהר"ל רומז כאן למה שיבאר אחר כך שבהשוואה בין המלאכים לישראל - על ישראל נקרא שמו ביותר, שהרי אצל המלאכים מה שמקבלים אלוהותו זה "נבדל מעצמם" כי זה דבר שהוא להם בטבע ולכן הוא חיצוני כמו טבלא שעל הלב, אבל בישראל הכפייה יוצרת את הרצון כנ"ל, ולכן שמו נקרא עליהם בפנימיותם ממש. ההשלכה לכך היא שהמלאך אינו יכול לבטל את אנוכיותו כלפי אלוהים ואילו האדם כן. והנה מצאנו בשבת פח,ב שמשה שאל את המלאכים "וכי קנאה יש ביניכם?" משמע שאינם מקנאים, אבל מצאנו שביחס לאדם הם מקנאים, שהרי שאלו "מה לילוד אשה בינינו?" ועיין גם כן בתוס' ברכות ג,א בעניין אמירת "יהא שמייה רבא". וביאר הרב דסלר במכתב מאליהו שהמלאכים על אף שהם רוחניים כיוון שהם בריאה, יש להם "אנכי", היינו הכרה עצמית נבדלת מה', ועל כן גם בהם שייך חטא בבחינת "מכיר את בוראו ומורד בו". ולאדם יש יכולת לבטל את האנכי שלו כלפי אלוהים, ואז להיות כאלוהים בבחינת שיהיה לו רצון יוצר [וזה התיקון לקנאה שיש לאדם באלוהים - עיין אוה"ק ח"ב עמ' קכט]. הרי שיכולת האדם היא להתבטל אל ה', ויכולת המלאכים היא רק להתבטל להנהגת ישראל, כמו שמבואר במדרש בשבת שם.

487 לעומתם אצל עם ישראל כל השם שלהם הוא שם ה': ישר אל. שהרי גם הישירות היא מידה אלוהית. הרי שקבלת האלוהות אינה דבר נוסף על עצמותם אלא בעצמותם ממש.

488 הלב הוא שריר עצמאי שאינו תלוי בתפקודו במוח. ועיין בכוזרי ב,כו שהלב הוא משכן הנשמה וממנו הגוף מקבל את חיותו.

489 כאן ממשך המהר"ל לבאר את המשך הפסוק: "מבית עבדים": מי שהוא עבד הוא נחשב לחומרי, כי לעולם החומר משועבד לרוח. היציאה מעבדות לחירות היא היציאה מהפחיתות החומרית למדרגה רוחנית. אבל מי שלא היה עבד מעולם - אין עובדת היותו בן חורין מוכיחה שהוא נבדל מהחומר. ומסיבה זו זכו ישראל ששם ה' ומלכותו יקראו עליהם.

כי לא זה בלבד במלאכים (ששם ה' כתוב בשמותם), אלא אף כשבא לתת להם (=לישראל) התורה וכו' (=קרא שמו ומלכותו על ישראל). הרי דומים ישראל למלאכים: כשם שהמלאכים - מלכותו ואלוהותו עליהם, מצד שהם נבדלים, כך אלוהותו יתברך על ישראל, מפני שהם נבדלים מפחיתות החומר. כמו שאמר במדרש: "אלוהים" - אני לכל באי עולם, "אלוהיך" - עליך הוחל שמו ביותר.

שאלות מנחות:

- ✦ מה ההבדל בין שיטת ראב"ע וריה"ל בביאור הדיבר הראשון לבין שיטת מהר"ל? האם למהר"ל הדיבר הראשון עוסק בהוכחת האמונה?
- ✦ מדוע לא מספיק שה' ברא את האדם כדי שיקבל את מלכותו עליו?
- ✦ לדעת הרמב"ן ניסי מצרים ויציאת מצרים באו להוכיח שיש בורא לעולם, שמשגיח ומצווה ומתגמל. האם מהר"ל מסכים שיציאת מצרים היא אמצעי להוכחת האמונה בבריאת העולם, או שמא סיפור היציאה קשור עניין אחר המיוחד בישראל - שבא במתן תורה?
- ✦ מה החילוק בין היות הקב"ה "מושל בכל העולם" לבין היותו "מולך בישראל"?
- ✦ מה המשמעות ששם ה' נקרא על המלאכים ועל ישראל ולא על אומות העולם ושאר הנמצאים הגשמיים?